

روان‌شناسی شخصیت امام خمینی (ره) بر پایه ویژگی‌های

انسان سالمِ کارل راجرز

فرامرز سهرابی^۱

چکیده

تیین پدیدارشناختی شخصیت امام خمینی (ره) از دیدگاه انسان سالمِ کارل راجرز هدف این پژوهش بود. به منظور پاسخ به پرسش تحقیق که آیا ویژگی‌های شخصیت امام خمینی (ره) با شاخص‌های انسان سالم («انسان با کنش کامل») از دیدگاه راجرز همخوانی دارد، با استفاده از روش پژوهش استنادی، اطلاعات لازم استخراج، طبقه‌بندی، و تحلیل شد. نتایج نشان داد معیارهای کلی راجرز درباره شخصیت سالم در سه نکته پویایی شخصیت، شهامت در تحقق خود، و هستی بدون نقاب انسجام می‌یابد. علاوه بر این، راجرز پنج ویژگی اختصاصی عرضه کرده است؛ از جمله آمادگی کسب تجربه، زندگی هستی‌دار، اعتماد به ارگانسیم خود، احساس آزادی، و خلاقیت. بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که ویژگی‌های هشت‌گانه «انسان با کنش کامل» از دیدگاه راجرز، در حد کمال در شخصیت امام خمینی (ره) مصداق دارد. همچنین ویژگی‌های منحصر به فردی در اندیشه، رفتار، و سبک زندگی امام خمینی (ره) وجود داشته که در نظریه راجرز به آن‌ها اشاره نشده است.

واژه‌های کلیدی: انسان سالم، «انسان با کنش کامل»، شخصیت، امام خمینی (ره)،

کارل راجرز.

۱. استاد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه علامه طباطبائی (sohrabi@atu.ac.ir) (نویسنده مسئول)

Imam Khomeini's Personality Psychology Based on the Characteristics of Carl Rogers' Healthy Person

Faramarz Sohrabi, PhD¹

Abstract

The purpose of this research was to describe the phenomenological personality of Imam Khomeini from the perspective of Carl Rogers' Healthy Person. The research question was: Do characteristics of Imam Khomeini's personality correspond to Rogers' indicators for healthy person ("fully functioning person")? In order to answer this question, the author used documentary research method, and extracted, categorized and analyzed the necessary data. The results showed that Rogers' general criteria about a healthy person are converged from three points: personality dynamics, courage in self-realization, and unmasked existence. Moreover, Rodgers presented five particular features: open to experience, existential living, trust feelings, creativity, fulfilled life. According to research findings, Rogers' eight indicators for healthy person ("fully functioning person") are in complete correspondence with Imam Khomeini's personality. There are also unique features in Imam Khomeini's thoughts, behavior, and lifestyle that were not mentioned in Rogers's theory.

Keywords: healthy person; "fully functioning person"; personality; Imam Khomeini; Carl Rogers

مقدمه

با وجود تفاوت در دیدگاه‌ها در تعریف انسان سالم یا آرمانی، وجه مشترک ابعاد انسان آرمانی را می‌توان زیستی - روانی - اجتماعی - معنوی دانست (سهرابی، ۱۳۸۷). بحث را از انسان آرمانی از دیدگاه کارل راجرز آغاز می‌کنیم و سپس به تطبیق ویژگی‌های شخصیت امام خمینی (ره) با معیارها و ملاک‌های شخصیت سالم یا «انسان با کنش کامل» می‌پردازیم.

انسان آرمانی از دیدگاه راجرز، انسان با کنش کامل

بر اساس دیدگاه راجرز، تبدیل شدن به انسانی با کارکرد کامل، هدف نهایی مطلوب رشد

1. Professor of Clinical Psychology, Allameh Tabataba'i University (sohrabi@atu.ac.ir)

روان‌شناختی و تکامل اجتماعی است. نظریه‌ی کلی راجرز درباره‌ی شخصیت انسان سالم با کنش کامل در سه نکته انسجام می‌یابد که عبارت‌اند از: پویایی شخصیت، شهامت در تحقق خود، و هستی بدون نقاب.

نخستین نکته‌ای که در تلقی راجرز از شخصیت سالم یا انسان با کنش کامل باید پیش روی داشت، این است که شخصیت سالم روند است نه حالت بودن، مسیر است نه مقصد. شخصیت سالم در جهت تحقق خود پیش می‌رود، هیچ‌گاه پایان نمی‌پذیرد و وضعیتی ایستا ندارد. این هدف رو به آینده، فرد را به پیش می‌راند و همه جنبه‌های خود را دگرگون می‌کند و می‌پروراند. ویژگی دیگر انسان با کنش کامل، تمایل یا توانایی او به کامل و غنی زندگی کردن در هر لحظه است. بنابراین، دومین نکته تحقق خود که روندی دشوار و گاه دردناک است، مستلزم آزمودن پیوسته، و گسترش و انگیزش همه توانایی‌های شخص است. راجرز می‌گوید تحقق خود، شهامت بودن و غوطه‌ور شدن در جریان زندگی است. چنین انسانی در عواطف و تجربیات گوناگون بشری جذب و غرقه می‌شود و آن‌ها را بسیار عمیق‌تر از کسی که سلامت روانی کمتری دارد، احساس می‌کند. چنین فردی الزاماً همیشه شاد کام و خرسند نیست. هر چند اوست که این احساس‌ها را تجربه می‌کند. راجرز نیک‌بختی را محصول فرعی تلاش برای تحقق خود می‌داند؛ زیرا خوشبختی به خودی خود هدف نیست (شولتز^۱، بی‌تا، ترجمه خوشدل، ۱۳۷۵). این افراد به راستی خودشان هستند. خود را پشت نقاب‌ها و صورتک‌ها پنهان نمی‌کنند و به آنچه نیستند تظاهر نمی‌کنند. یا در برابر بخشی از خود سپر نمی‌گیرند، پیر و تجویزهای رفتاری نمی‌شوند، هر لحظه به رنگی در نمی‌آیند و در اوضاع و شرایط مختلف، شخصیت‌های متفاوت از خود نشان نمی‌دهند. از توقعات و ممنوعیت‌های جامعه و والدین آزادند. این‌ها به آداب و اصولی که تنها توسط خودشان وضع شده است، عمل می‌کنند. البته اینان آشکارا پرخاشگر و سرکش یا عمداً قانون‌شکن نیستند.

علاوه بر ویژگی‌های کلی که برای انسان با کنش کامل بیان شد، راجرز پنج ویژگی خاص را نیز برای انسان با کنش کامل عرضه کرده است که عبارت‌اند از: (۱) آمادگی کسب تجربه، (۲) زندگی هستی‌دار، (۳) اعتماد به ارگانسیم خود، (۴) احساس آزادی، و (۵) خلاقیت. با توجه به اینکه سه ویژگی اول قبلاً بررسی شد، به منظور آشنایی و شناخت بیشتر مؤلفه‌های انسان با کنش کامل، در ادامه به توضیح پنج گانه ویژگی‌های خاص انسان

با کنش کامل از دیدگاه راجرز می‌پردازیم و سپس با ذکر مصادیقی از بیان کلامی و سیره عملی امام خمینی (ره) این ویژگی‌ها را از نظر تطبیقی بررسی می‌کنیم.

۱. آمادگی کسب تجربه: انسانی که هیچ‌گونه شرایط بازدارنده احساس ارزشمندی نداشته باشد از آزادی تجربه همه احساسات و گرایش‌ها برخوردار است. از آنجا که هیچ احساسی تهدیدکننده نیست، در برابر آن‌ها حالت دفاعی نمی‌گیرد. بنابراین، آمادگی کسب تجربه، ضد حالت تدافعی است. چنین انسانی به خوبی طبیعت خود را می‌شناسد و هیچ‌یک از جنبه‌های شخصیتش بسته و پوشیده نیست، شخصیتش انعطاف‌پذیر است و در برابر تجربه‌های زندگی فعل‌پذیر نیست؛ بلکه می‌تواند برای گشودن راه‌های تازه ادراک و بیان از آن‌ها سود جوید. می‌توان انسان با کنش کامل را عاطفی‌تر دانست؛ زیرا او عواطف مثبت و منفی وسیع‌تری (هم غم و هم شادی) را با شدتی بیشتر از انسان تدافعی تجربه می‌کند.

۲. زندگی هستی‌دار: انسان با کنش کامل، در هر لحظه هستی، زندگی همه‌جانبه دارد. هر تجربه‌ای برای او چنان تازه است که گویی پیش از آن هرگز وجود نداشته است. هر لحظه و تجربه‌ای که می‌تواند با خود بیاورد، تازه و جدید است، یا حداقل به‌طور بالقوه تازه و جدید است. هر لحظه قابل پیش‌گویی و پیش‌بینی نیست. انسان با کنش کامل به‌طور کامل در هر لحظه زندگی می‌کند و به جای مشاهده، در آن شرکت می‌کند. بنابراین، هر تجربه‌ای با هیجان همراه است. چون انسان سالم برای کسب هر تجربه‌ای آماده است، شخصیت یا خود او با هر تجربه تازه پیوسته تحول و تکامل می‌یابد. البته انسان با کنش کامل انطباق‌پذیر است؛ زیرا ساختار خود او برای کسب تجربه‌های تازه پیوسته آماده است. به اعتقاد راجرز این خصیصه زندگی هستی‌دار، اساسی‌ترین جنبه شخصیت سالم است. این شخصیت برای پذیرش آنچه در همان لحظه پیش می‌آید، آماده است و در هر تجربه ساختاری را می‌یابد که به مقتضای تجربه لحظه بعد، به آسانی می‌تواند دگرگون شود.

۳. اعتماد به ارگانسیم خود: رفتار به شیوه‌ای که درست احساس می‌کنیم قابل اعتمادترین راهنمای تصمیم‌گیری درباره عمل و قابل اعتمادتر از عامل‌های فکری و عقلی است. انسان با کنش کامل می‌تواند بر اساس جوشش‌ها یا محرک‌های آنی و شهودی عمل کند. در چنین رفتاری خودانگیختگی و آزادی بسیار است؛ اما به معنی عملکرد ناسنجیده و بدون توجه به عواقب آن نیست. تصمیم‌نهایی در مورد چگونه رفتار کردن در یک موقعیت خاص، از توجه به تمام داده‌های تجربی نتیجه می‌شود. در برقراری رابطه با دنیا، به واقعیت‌های ناب پاسخ نمی‌دهیم؛ بلکه به واقعیتی که تجربه می‌کنیم پاسخ می‌دهیم

(پروچسکا و نور کراس، ۲۰۰۲، ترجمه‌ی سید محمدی، ۱۳۸۱).

۴. احساس آزادی: انسان‌های با کنش کامل، احساس آزادی اصیلی دارند تا به هر جهتی که میل دارند، حرکت کنند و آزادانه و بدون ممانعت و بازداري دست به انتخاب بزنند. هر چه انسان سلامت روانی بیشتری داشته باشد، آزادی عمل و انتخاب بیشتری را احساس و تجربه می‌کند. انسان سالم می‌تواند بدون محدودیت و ممنوعیت، فکر و عمل خود را آزادانه انتخاب کند. به علاوه، انسان با کنش کامل از احساس تسلط خویش بر زندگی لذت می‌برد و معتقد است آینده به خود او بستگی دارد و با حادثه و موقعیت و رویدادهای گذشته هدایت نمی‌شود. انسان سالم با داشتن احساس آزادی و قدرت، در زندگی راه‌های انتخاب بی‌شمار می‌بیند و احساس می‌کند می‌تواند هر آنچه را بخواهد، انجام دهد. نکته‌ی مبنایی در این جا این است که انسان‌های با کنش کامل، نه از سوی دیگران و نه از جانب خود، احساس اجبار نمی‌کنند که تنها به یک طریق رفتار کنند.

۵. خلاقیت: همه‌ی انسان‌های با شخصیت سالم که دارای کنش کامل اند بسیار خلاق هستند و حتی اگر شرایط محیطی تغییر کند، به‌طور خلاق و سازگار زندگی می‌کنند. همراه با این خلاقیت یک احساس خودانگیختگی وجود دارد. به علاوه رفتارشان خودانگیخته و در پاسخ به محرک‌های نیرومند پیرامون خود، دگرگونی‌پذیر و بالنده است. انسان با کنش کامل، سالم و یا خودشکوفای می‌تواند به‌طور انعطاف‌پذیری با تجربه‌ها و چالش‌های تازه سازگار شود. او نیاز به قابل پیش‌بینی بودن، امنیت یا حالتی عاری از تنش ندارد. از سوی دیگر، انسان‌های خلاق و خودانگیخته با محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی هم‌رنگی نشان نمی‌دهند؛ زیرا حالت تدافعی ندارند و دلبسته‌ی ستایش دیگران نیستند. البته اگر بخواهند می‌توانند با مقتضیات هم‌رنگ شوند، به شرط آنکه این هم‌رنگی به ارضای نیازهایشان کمک کند و آن‌ها را توانا سازد تا خود را به بهترین وجه پیرورانند. به اعتقاد راجرز، انسان با کنش کامل می‌تواند در دگرگونی‌های جدی اوضاع و احوال محیط سازگاری بیشتری نشان دهد و دوام یابد. این گونه افراد چنان خلاقیت و خودانگیختگی دارند که حتی با دگرگونی‌های دردناک مانند جنگ و بلایای طبیعی کنار می‌آیند.

نقد دیدگاه راجرز: راجرز به‌سبب ناتوانی در بیان روشن و دقیق چیزی که توانایی‌های بالقوه‌ی فطری را برای غنی‌تر شدن و شکوفایی شکل می‌دهد، مورد انتقاد قرار گرفته است. معلوم نیست که آیا این توانایی بالقوه اساساً فیزیولوژیکی است یا روان‌شناختی و آیا از این لحاظ تفاوت‌های فردی وجود دارد؟ راجرز پاسخی برای این پرسش‌ها و پژوهش‌های مربوط

دیگر درباره ماهیت این نیروی بالقوه ارائه نکرده است. همچنین، نظریه راجرز دعوتی است به خودخواهی تمام، آسان‌گیری و اغماض کامل. تأکید بر تجربه، احساس و زیستن کامل برای خود است. این نگرش به شخصیت سالم، از احساس رابطه مؤثر، مهرآمیز، متعهدانه با دیگران یا جامعه، بهره‌مند نیست. گویی «انسان با کنش کامل» مرکز ثقل جهان است، نه انسانی که از داشتن روابطی متقابل بهره‌مند است و با احساس مسئولیت در آن مشارکت می‌جوید. روی او تنها به هستی خویش است، نه به رشد و کمال دیگران. انتقاد دیگر به دیدگاه راجرز تعصب ضد عقلی حاکم بر نظریه اوست. تصمیم‌گیری‌ها بر حسب این است که درست و بجا احساس شوند، نه بر حسب اعتبار و صحت منطقی آن‌ها. هر چند راجرز منکر سودمندی عقل نیست، گویی این عوامل نسبت به احساسات عاطفی شخص درباره موقعیت یا تصمیم‌گیری، جنبه ثانوی دارند.

ملاک‌ها و معیارهای انسان سالم از دیدگاه کارل راجرز به‌طور خلاصه مطرح شد. اکنون، با توجه به خصوصیات امام خمینی (ره) از منظر اندیشه، شناخت، هیجان، و رفتار فردی، خانوادگی، و اجتماعی به تبیین روان‌شناسی شخصیت وی بر مبنای ملاک‌های عرضه‌شده از سوی راجرز می‌پردازیم.

امام خمینی (ره)، انسانی با کنش کامل

در ادامه مصادیقی از ویژگی‌های شخصیت امام خمینی (ره) به‌مثابه انسانی با کنش کامل بیان می‌شود. سه مولفه اول یعنی پویایی شخصیت، شهامت در تحقق خود، و هستی بدون نقاب از نظر راجرز، ویژگی‌های کلی و پنج ویژگی بعدی در زمره ویژگی‌های جزئی یا خاص انسان با کنش کامل است.

پویایی شخصیت و امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) در سیر تحولی و تکاملی شخصیت خود وضعیت ایستا نداشت و در جهت تحقق خود و رسیدن به اهداف زندگی شخصی و اجتماعی، روند مستمر رو به آینده‌ای را در پیش گرفته بود. در مورد ابعاد و وجوه مختلف شخصیت امام خمینی (ره) در حوزه‌های فراگیر علمی، دینی، معنوی، سیاسی، اخلاقی، هنری، عرفانی، و فلسفی مصادیق زیادی را می‌توان برشمرد. وی در طول عمر خود سعی در شکوفایی و گسترش تمام ابعاد وجودی خویش داشت که شرح کوتاهی از آن‌ها بیان می‌شود.

● امام خمینی (ره) صاحب تألیفات بسیاری در موضوعات متعدد اخلاقی، فقهی، اصولی، سیاسی و هنری است که این امر بیانگر گستره و تنوع ذوقی وی است. تعدادی از رساله‌ها، اشعار و تألیفات نفیس او در جابه‌جایی منازل استیجاری و جریان یورش مأموران ساواک رژیم پهلوی مفقود شده است. همچنین صحیفه امام، مجموعه سخنرانی‌ها و آراء امام (ره) در امور سیاسی و دینی، در ۲۲ جلد به چاپ رسیده است. وی پس از پیروزی انقلاب نیز سروده‌هایی دارد که در قالب غزل، دوبیتی، و رباعی است و در آثاری با نام‌های *سبوی عشق* و *محرم راز* به چاپ رسیده است.

● توجه به مسائل علمی روز و مقابله با کمونیسم: آیت‌الله حسین نوری نقل می‌کند که در زمان آقای بروجردی (ره) یک روز با جمعی از دوستان که هم‌درس امام (ره) بودیم، به منزل امام (ره) رفتیم و درباره شبهاتی که مادیون مطرح می‌کردند و به این وسیله جوانان را گمراه می‌کردند، بحث شد. امام (ره) فرمود برای اینکه در حوزه، کار اساسی و ریشه‌ای انجام بگیرد، من اگر جای آقای بروجردی باشم، چند تن از کمونیست‌های با معلومات را از شوروی به ایران می‌آوردم، حقوق و دیگر مخارج آنان را تأمین می‌کردم که بیایند شبهات کمونیست‌ها و مطالب علمی آن‌ها را که براساس آن الحاد را پایه‌گذاری کرده‌اند، مطرح کنند تا علما و فضلا از شبهات آنان به‌طور کامل آگاه شوند تا با آنان به مقابله علمی برخیزند و پاسخ‌های مستدل و محکمی به آن شبهات و استدلال‌های آن‌ها بدهند تا نتوانند دیگر این‌قدر تبلیغات کنند (ستوده، ۱۳۸۲: ۴/۳۰۸).

● سید مصطفی خوانساری در خصوص پویایی تفکر وی می‌گوید: امام خمینی (ره) برای آشنایی با افکار مادیون، کتاب نقد فلسفه دارد. این را از آقای آیت‌الله محمدرضا مسجدشاهی درس می‌گرفت (ستوده و برادری، ۱۳۸۱: ۲۵).

● امام خمینی (ره) در مباحث علمی تفکر می‌کرد، نه تقلید. آیت‌الله ابوالقاسم خزعلی نقل می‌کند که امام در درس با بزرگان علمی پنجه می‌افکند و از عهده برمی‌آمد. امام (ره) برای ایجاد شجاعت در شاگردان می‌فرمود: حرف مرا که می‌شنوید، تبعدی نپذیرید، فکر بکنید، استدلال کنید؛ در مقام بحث، فکرتان را آزاد نگه دارید و نگویید استاد گفته است، استاد گفته باشد! خودتان فکرتان را به کار بیندازید (همان، ۱۳۸۲: ۳۹).

● آیت‌الله جعفر سبحانی می‌گوید که از صفات بارز امام خمینی (ره) این بود که اندیشیدن وی بیش از جست‌وجو کردنش در کتاب‌ها بود. برای مثال وقتی درس مکاسب را می‌گفت، من تعدادی کتاب به خدمتش بردم و عرض کردم این‌ها را هم ملاحظه کنید.

وی فرمود: همه را ببرید، من باید خودم فکر کنم. کسی که این همه را نگاه کند، برای فکرش مجالی نمی‌ماند. پس از آن، فقط حاشیه‌ی صدیق و حاشیه‌ی دیگری بر مکاسب را برگزید و بقیه را برگرداند (همان، ۲۱۲).

● سید حمید روحانی در توضیح پویایی تفکر امام (ره) می‌گوید: امام (ره) در همان اولین ساعات ورود به ترکیه به آموزش [فراگیری] زبان ترکی پرداختند. ایشان می‌خواستند با فراگیری زبان ترکی رسالت خود را در میان ترک‌زبانان دنبال کنند. به حدی که اهتمام امام (ره) به فراگیری زبان ترکی، سرهنگ افضل‌ی از مقامات ساواک را که از امام (ره) مراقبت می‌کردند به وحشت انداخت که نکند امام (ره) مبارزه را در تبعید ادامه دهد. لذا در گزارش خود به تهران نوشت: نباید وی را تنها گذاشت. از این رو، در ترکیه هر روز امام (ره) را به جایی منتقل می‌کردند (رجایی، ۱۳۸۳: ۲/۳۵۵).

● سید عباس خاتم یزدی می‌گوید: امام (ره) همواره طلبه‌ها را تشویق می‌کرد که هنگام درس سؤال و بحث و انتقاد کنند. یکی از اشخاص که هنگام درس زیاد صحبت می‌کرد و گاهی امام (ره) را ناراحت می‌کرد خود من بودم و امام (ره) واقعاً به حرف‌ها گوش می‌داد و همیشه تشویق می‌کرد که باید انتقاد کنید. مرحوم حاج آقا مصطفی هم زیاد بحث می‌کرد و هیچ‌وقت نمی‌شد امام (ره) ناراحت شود؛ بلکه اگر طلبه‌ها صحبت نمی‌کردند، امام (ره) نگران می‌شد و همواره می‌گفت: هر سخنی گفته می‌شود، به نظر انتقادی بنگرید. هر چه صاحب سخن هم بزرگ باشد، انسان نباید فوراً حرف او را بپذیرد؛ بلکه باید با دقت بررسی کند (ستوده، ۱۳۸۲: ۳/۳۴-۳۵).

امام خمینی (ره) و شهامت در تحقق خود

یکی از ویژگی‌های انسان با کنش کامل از دیدگاه راجرز، گرایش او به غنی‌سازی زندگی و به کمال رساندن همه توانایی‌ها و استعدادها در هر لحظه‌ی زندگی است. در ادامه مصادیقی از بُعد شهامت در تحقق خود را از زندگی امام خمینی (ره) عرضه می‌کنیم.

● از ویژگی‌های مهم امام خمینی (ره) بصیرت و آگاهی بر امور جاری بود. او باید با بهره‌گیری از اطلاعات، مسئولیت سنگین فرماندهی را به انجام می‌رساند. امام (ره) اطلاعات دریافتی را تحلیل می‌کرد و برای هر وضعیتی، تصمیمی مناسب می‌گرفت. توانایی و آگاهی امام (ره) را می‌توان به راحتی از بیاناتش فهمید: «یک حرف با ملت ایران است که هم خونسردی خودشان را حفظ کنند و هم این شایعه‌سازها را جلویشان را بگیرند

و هیچ اعتنا به شایعه‌ها نکنند. من خودم تماس دارم و همه مطالب پیش من می‌آید» (صحیفه امام، ۱۳/۲۲۴). «از شورای دفاع می‌خواهم که هر روز این جانب را از وضع جبهه‌ها مستحضر کنند و چنانچه احتیاج به نیرو دارند، تذکر دهند» (همان، ۲۷۲).

امام خمینی (ره)، پس از تحلیل اطلاعات و مشورت کردن، با توکل به خدا و با شجاعت و قدرت روحی بالا، دستورات را به صورت شایسته صادر و قاطعانه اجرای آن‌ها را پیگیری می‌کرد. در دستورات ایشان قاطعیت را می‌توان مشاهده کرد. در حالی که ضد انقلاب داشت آخرین حرکت خود را انجام می‌داد و پاوه را با عنوان کردستان آزاد، جدا می‌کرد. فرمان قاطع و سرنوشت‌ساز امام (ره) سبب شد تا منطقه مذکور نجات یابد. «من به عنوان ریاست کل قوا به رئیس ستاد ارتش دستور می‌دهم که فوراً با تجهیز کامل عازم منطقه شوند و به تمام پادگان‌های ارتش و ژاندارمری دستور می‌دهم که بی‌انتظار دستور دیگر و بدون فوت وقت با تمام تجهیزات به سوی پاوه حرکت کنند... اگر تا ۲۴ ساعت دیگر عمل مثبت انجام نگیرد، سران ارتش و ژاندارمری را مسئول می‌دانم». این دستور قاطعانه چنان مؤثر واقع شد که به گفته شهید دکتر چمران که در آن موقع در منطقه کردستان و در پاوه بود به محض انتشار فرمان امام (ره) همه چیز تغییر کرد (صحیفه امام، ۹/۲۸۵).

گستره تفکر امام (ره) در جهان معاصر نیز تجلی شهادت او در تحقق خود است. افکار امام (ره) فراتر از آنچه که در ابتدا توسط سیاستمداران پیش‌بینی می‌شد، مرزها را درنوردید و به اقصی نقاط جهان رسید و انسان‌های بسیاری را برای مبارزه و ظلم‌ستیزی آماده ساخت. اشیگل، هفته‌نامه آلمانی، در تحلیلی از گرایش‌های اسلامی در دنیا نوشت: «انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره)، حیات تازه‌ای به مسلمانان سراسر جهان بخشیده است» (روزنامه جمهوری اسلامی ایران، ۴/۱۳۷۷).

● از فرازهای برجسته زندگی امام خمینی (ره)، نامه او به گورباچف، رئیس‌جمهور وقت اتحاد جماهیر شوروی بود. امام (ره) در پیامی به رئیس‌جمهور شوروی (۱۱/۱۰/۱۳۶۷) خبر از سقوط کمونیسم و فروپاشی آن داد: «از این پس کمونیسم را باید در موزه‌های تاریخ سیاسی جهان جست‌وجو کرد» (صحیفه امام، ۲۱/۲۲۱). امام (ره) با صلابت تمام، به آن‌ها هشدار داد که مشکل شما مسئله مالکیت و اقتصاد نیست، مشکل شما عدم اعتقاد واقعی به خداست.

● امام (ره) هشت سال قبل از حمله عراق به کویت با توجه به دوران‌اندیشی و دیدگاه عمیق خود، در تاریخ ۲۶/۲/۱۳۶۱ به حکومت‌های منطقه در کشورهای عربی هشدار داد

که رژیم صدام پس از ایران به سراغ آن‌ها خواهد آمد و از آن‌ها خواست تا دست از حمایت صدام بردارند (همان، ۱۶/۲۵۲). این امر تحقق پیدا کرد و پس از حمله عراق به کویت، وزیر امور خارجه کویت در ملاقاتی با مسئولان کشورمان با شرمندگی از آن آینده‌نگری امام یاد کرد.

● در هفت تیر مقرر حزب جمهوری اسلامی بمب‌گذاری شد و ۷۲ تن از یاران امام (ره) به شهادت رسیدند. دو ماه بعد در هشت شهریور ۱۳۶۰، رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر ایران به شهادت رسیدند. تصمیم قاطع و سریع امام (ره) در جایگزینی و نصب افراد دیگر به جای کسانی که در این حوادث به شهادت رسیدند در سامان دادن اوضاع کشور بسیار مؤثر بود و سبب حیرت دشمنان انقلاب بود. امام (ره) در آغاز نهضت بارها به ملت آموخته بود که انقلاب اسلامی وابسته به افراد و اشخاص نیست و همواره درباره اعتماد و توکل مردم به خداوند متعال سخن می‌گفت. بر همین اساس بود که پس از شهادت رجایی و باهنر فرمود: اگر رجایی و باهنر نیستند خدا که هست (همان، ۱۵/۱۳۸).

● در ۱۶ مهر ۱۳۴۱ شرط مسلمان بودن و سوگند به قرآن در لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی حذف شد. به این ترتیب علمای قم و تهران و بالاخص امام خمینی (ره) دست به اعتراضات وسیعی زدند. پس از استقامت‌های امام (ره)، رژیم در ۷ آذر ۱۳۴۱ به اجبار لایحه را حذف کرد و به اطلاع علما رساند. اما امام (ره) خواستار پخش خبر لغو لایحه در رسانه‌ها و رادیو شد. سرانجام با تحقق این خواسته، نخستین پیروزی ملت ایران پس از ملی شدن صنعت نفت به دست آمد. امام (ره) در روزهای شادمانی ملت طی سخنانی فرمود: شکست ظاهری مهم نیست، آنچه مهم است، شکست روحی است. کسی که با خدا ارتباط دارد، شکست ندارد. در این دو ماه پیشامد شب‌هایی شد که من دو ساعت خواب کردم، نصیحت از واجبات است از شاه گرفته تا آقایان (صحیفه امام، ۱/۱۱۹-۱۲۱).

● به پیشنهاد امام (ره)، عید سال ۱۳۴۲ در اعتراض به حرکت‌های فاسد شاه تحریم شد. امام (ره) در اجتماعات مردم، شخص شاه را به عنوان عامل جنایت‌ها معرفی کرد و مردم را به قیام علیه آنان فراخواند و نسبت به سکوت علمای قم و نجف انتقاد کرد و در ۱۳ فروردین ۱۳۴۲، اعلامیه مشهور خود را با عنوان «شاه‌دوستی یعنی غارتگری» منتشر کرد و در آن اعلامیه نوشت: «من اکنون قلب خود را برای سرنیزه‌های مأمورین شما حاضر کردم؛ ولی برای قبول زورگویی‌ها و خضوع در مقابل جباری‌های شما حاضر نخواهم کرد» (همان، ۱/۱۷۹).

امام خمینی (ره) و هستی بدون نقاب

سومین ویژگی کلی انسان‌های با کنش کامل از منظر راجرز، هستی بدون نقاب است که بیانگر ثبات شخصیت آن افراد و بی‌آلایشی و بی‌رنگی آن‌هاست. این گونه افراد به‌راستی خودشان هستند و افکار و اعمال خود را با توجه به معیارها و ضوابطی که به آن باور دارند با استقلال و بدون ملاحظه افراد و جریان حاکم ارائه می‌دهند. این الگوی رفتاری را به تمام و کمال می‌توان در سیره زندگی امام خمینی (ره) یافت.

• یکی از ویژگی‌های بارز امام خمینی (ره) صداقت و صراحت وی بود. امام (ره) از بدو شکل‌گیری نهضت اسلامی همواره با مردم صادقانه حرف زد. هرگز نمونه‌ای از دوگانگی بین مردم و امام (ره) نمی‌توان یافت. این گونه نبود که امام (ره) با مردم یک‌گونه و با مسئولان به گونه‌ای دیگر حرف بزند. صداقت امام (ره) محصول تعالی اخلاقی، خودسازی، و یگانگی گفتار و عملش بود. در مورد پذیرش قطعنامه ۵۹۸ فرمود که من مسئولیت‌های دوران جنگ را می‌پذیرم تا دیروز معتقد به جنگ بودم، و امروز صلاح کشور و نظام و انقلاب را در پذیرش صلح می‌دانم و در صلح هم جدی هستم. امام (ره) در قضیه بنی‌صدر اعلام کرد که من اشتباه کردم؛ ولی برای احترام به رأی مردم حکم ریاست جمهوری او را تنفیذ کردم. در تصمیم‌گیری‌های سیاسی رایج در دنیا مسئولان و رهبران در خفا و آشکار دوگانه رفتار می‌کنند. امام (ره) این گونه نبود. به اعتراف دوست و دشمن امام (ره) همواره با مردم به صداقت و صراحت حرف می‌زد (صحیفه امام، ۲/ ۵۶۴).

یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های امام خمینی (ره) ساده‌زیستی و زندگی بدون تکلف بود. این سادگی، صفا، و بی‌آلایشی امام و زندگی در سطح عموم مردم سبب شده بود که همه مردم وی را از جنس خودشان بدانند و او را صمیمانه دوست بدانند. نمونه‌هایی از ساده‌زیستی وی در ادامه نقل می‌شود.

• در نجف در اتاق مجلسی منزل امام (ره) قالی نبود، زیلوهایی بود که از ایران آورده بودند و زیاد مناسب نبود. من به امام (ره) عرض کردم که این گلیم‌ها زیاد مناسب نیست و اجازه بدهید فرش بخریم. امام (ره) فرمود: مگر منزل صدراعظم است؟ و اجازه نداد (همان، ۶۱).

• وقتی آجرهای پله حیاط آن ساییده شده بود، بنا به امام (ره) می‌گوید: تعدادی آجر تهیه کنید تا آجرهای ساییده‌شده را عوض کنیم. امام (ره) می‌گوید: همان آجرهای کهنه را پشت و رو کنید و کار بگذارید (رجایی، ۱۳۸۳: ۲/ ۳۱۳).

● خانم حدیده‌چی (دباغ) گفته است: در نوفل لوشاتو که بودم، عده‌ای از ایران برای زیارت امام (ره)، در دهه‌ی عاشورا آمده بودند. از آنجا که امام (ره) خود ساده می‌زیست اطرافیان وی در زندگی خود رعایت سادگی را می‌کردند. برای مثال، غذای ما در نوفل لوشاتو، نان، پنیر، گوجه‌فرنگی، تخم‌مرغ، و گاهی اشکنه بود (همان، ۳۲۷).

پیش از این ذکر شد که راجرز علاوه بر سه ویژگی کلی انسان با کنش کامل، پنج ویژگی خاص (آمادگی کسب تجربه، زندگی هستی‌دار، اعتماد به ارگانسیم خود، احساس آزادی و خلاقیت) نیز برای انسان با کنش کامل ارائه داده است. در ادامه به بخشی از الگوهای رفتاری امام خمینی (ره) مرتبط با این پنج ویژگی اشاره می‌شود.

امام خمینی (ره) و آمادگی کسب تجربه

آمادگی برای کسب تجربه و به اجرا درآوردن تفکرات و برنامه‌ها و دست زدن به عمل جزء ویژگی‌های انسان با کنش کامل محسوب می‌شود. در بیان مصداق آمادگی کسب تجربه بهتر است به عمل تجربی امام (ره) که در سطحی بالاتر از آمادگی است، استناد شود. در این خصوص که امام (ره) از هر پدیده‌ای تجربه می‌آموخت و خود الگوی مجسم تجربه‌اندوزی و اسوه رفتار مطلوب انسانی بود نیز نمونه‌های مثال‌زدنی هست که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

● آمادگی هرگونه تغییر و تکامل در امام (ره) را که بیانگر آمادگی کسب تجربه است بر اساس مستندات در سیره او پی می‌گیریم: بعد از حادثه ۱۷ شهریور، شاه با رژیم عراق وارد مذاکره شد تا امام خمینی (ره) را محدود و مجبور کند که یا از دخالت در امور ایران دست بردارد و یا به کشور دیگری برود. از آنجا که امام خمینی (ره) احتمال می‌داد به واسطه نفوذ شاه در کشورهای همسایه، با اقامتش مخالفت شود، فرانسسه را برای اقامت موقت انتخاب کرد و عازم پاریس شد و در پیامی گفت: «پیش من مکان معینی مطرح نیست، عمل به تکلیف الهی مطرح است. سربلند باد ملتی که با فداکاری خود قدم در راه پیروزی حق برداشت» (همان، ۳/ ۴۸۱-۴۸۲).

در راستای بیان ابراز عشق و محبت امام خمینی (ره) نسبت به سایر افراد، به یکی از فرازهای دیگر از سخنان وی به وضع شاگردان می‌پردازیم. امام (ره) علاوه بر اینکه در ابراز محبت به کسانی که با او ارتباط داشتند، الگوی برجسته‌ای بود، احترام به دوستان را به طریق اولی پیوسته رعایت می‌کرد. مرحوم سیدرضا بهاء‌الدینی می‌گفت: در جلسه‌هایی که

امام (ره) با دوستانش شرکت می‌کرد، همیشه آن‌ها را جلو می‌انداخت و خودش از عقب می‌آمد و با این حرکت از دوستانش تجلیل می‌کرد (رجایی، ۱۳۸۳: ۳/۲۵۳).

● آیت الله جعفر سبحانی درباره امام (ره) می‌گوید: امام (ره) با اینکه انسانی متفکر و باوقار بود و هیبتش حاضران را در سکوت فرو می‌برد، از مجالس انس با دوستان غفلت نمی‌کرد. او این مجالس را نوعی ورزیدگی ذهن می‌دانست و می‌فرمود: در دوران جوانی ما پنجشنبه و جمعه‌ای بر ما نگذشت، مگر اینکه با دوستان جلسه انسی تشکیل دهیم و خارج از قم و بیشتر به سوی جمکران برویم. در فصل برف و باران در حجره به برنامه انسی مشغول می‌شدیم و هنگامی که صدای مؤذن به گوش می‌رسید، همگی به نماز می‌ایستادیم (ستوده، ۱۳۸۲: ۳/۲۱۴).

● مرحوم آیت الله العظمی محمدعلی اراکی نقل کرده است که امام (ره) مرد خیلی رئوف و مهربانی بود. یک روز من به پول احتیاج پیدا کردم. در حرم بودیم که گفتم: می‌توانی ده تومانی برای من پیدا کنی؟ گفت: الساعه، الساعه، صبر کن، صبر کن. به تندی رفت بیرون و پولی را آورد و به من داد (همان، ۲/۲۱۸).

● مرحوم عباسعلی ایزدی نجف آبادی می‌گوید از سجایای اخلاقی امام (ره) این نکته را به خاطر دارم که در هنگام خشم، بسیار خوددار بود. مثلاً اگر هنگام درس عصبانی می‌شد و می‌خواست فریاد بزند، فقط می‌گفت: مولانا! و دستش را بر زمین می‌زد و با این که تسلط بر نفس عجیبی داشت همین باعث می‌شد که هیچ‌گاه کلمه زنده‌ای از زبانش شنیده نشود. حتی اگر حرفی را بلند می‌گفت، فقط در همان حد بلند گفتن بود یا اینکه حداکثر می‌گفت: آقا! گوش کن. مولانا! به حرف توجه کن (همان، ۲۹۱-۲۹۲).

امام خمینی (ره) و زندگی هستی‌دار

از نظر راجرز، انسان با کنش کامل انطباق‌پذیر است و ساختار خود او برای کسب تجربه‌های تازه پیوسته آماده است. به اعتقاد راجرز این خصیصه زندگی هستی‌دار، اساسی‌ترین جنبه شخصیت سالم است که مصادیق آن را در شخصیت و سیره زندگی امام (ره) به تماشا می‌نشینیم.

● امام (ره) در حوادث از زمان جلوتر و از رویدادها آگاه بود. آگاهانه تصمیم می‌گرفت. در زمان مناسب عمل می‌کرد. دعوت گورباچف به مطالعه اسلام، فلسفه اسلام، فلسفه الهی، و دقت در مبانی اسلامی و خداپرستی نمونه‌ای از شناخت زمان و حوادث

تاریخ است. امام(ره) در وصیت‌نامه الهی و سیاسی خود می‌فرماید: «با قدرت و تصمیم اراده به پیش روند و بدانند که با رفتن یک خدمتگزار در سد آهنین ملت خللی حاصل نخواهد شد که خدمتگزاران بالا و بالاتر در خدمت‌اند و الله نگهدار این ملت و مظلومان جهان است» (صحیفه امام، ۲۱/ ۴۵۰-۴۵۱).

● امام(ره) در ایام بستری، با اینکه از جایش نمی‌توانست حرکت کند و روی تخت خوابیده بود - اگرچه این جور مواقع، معمولاً آدم اصلاً حوصله ندارد - ولی دعای وضو را روی تخت زمزمه می‌کرد، همان آداب یعنی مزه مزه کردن دهان، استنشاق و دست‌ها را اول بشویند. وقتی می‌خواست نماز بخواند باز همان آداب را داشت. امام(ره) در هر شرایط و در هر موقعیتی خود را وفق می‌داد و آداب نماز را به‌جا می‌آورد (همان، از خاطرات دکتر محمد شریفی (عضو هیئت پزشکی امام)، ۲۲۱).

● در نوفل‌لوشاتو ذبح حیوانات در خارج از کشتارگاه طبق قانون ممنوع بود. روزی گوسفندی را در محل اقامت امام(ره) ذبح کردند. امام(ره) با آنکه در دیار کفر بود گفت چون تخلف از قانون حکومت شده، از این گوشت نمی‌خورم (فروغی و همکاران، ۱۳۷۱: ۹۵).

● در همان آغاز جوانی وی بود که در یک تابستان به تهران آمده بود و هر روز به مسجد جامع تهران می‌رفت تا نماز مغرب و عشاء را به امامت آیت‌الله سید ابوالحسن رفیعی قزوینی برگزار کند؛ اما امام جماعت منظم نمی‌آمد. تا مدتی مردم به انتظار او نشسته بودند. امام(ره) بلند شد رو به جمعیت گفت: همه با هم به آقا بگوییم مرتب بیاید. این جوری که ایشان غیرمرتب بیاید، وقت بسیاری از مردم ضایع می‌شود. بعد از اینکه آقای رفیعی آمد و نماز گزارد، یک نفر به وی خبر داد. آقای رفیعی گفت: آن مرد کی بود؟ آن شخص امام(ره) را نشان داد. همین که چشم آقای رفیعی به امام(ره) افتاد، فرمود: او حاج آقا روح‌الله است، مردی فاضل، وارسته، بسیار باتقوا، منظم، و مهذب. حق با اوست، اگر یک وقت من دیر آمدم، او را جلو بیندازید تا به جای من نماز بخواند (همان، ۸) به نقل از آیت‌الله نوری همدانی).

نظم و انضباط یکی از مؤلفه‌های زندگی هستی‌دار یا زندگی هدفمند است. به اعتقاد راجرز این خصیصه زندگی هستی‌دار، اساسی‌ترین جنبه شخصیت سالم است. انسان با کنش کامل به‌طور کامل در هر لحظه زندگی می‌کند و به جای مشاهده، در آن شرکت می‌کند. در همین راستا و بر اساس روایت بستگان، نزدیکان، دوستان، شاگردان و تمام

افراد مرتبط با امام (ره)، نظم از برجسته‌ترین خصوصیات او بوده است. مصادیقی از سبک زندگی پیوسته توأم با نظم امام (ره) بیان می‌شود.

● نظم و برنامه دقیق وی چنان بود که در مقام تدریس، بدون تأخیر در کلاس درس حاضر می‌شد و به شاگردان نامنظم که دیر یا زود به کلاس درس می‌آمدند گوشزد می‌کرد که در دنیا کسانی توانستند به جایی برسند و گلیم خویش را از آب بیرون بکشند که در زندگی دارای نظم و انضباط بوده‌اند (وجدانی، ۱۳۶۲: ج ۵/ ۸۱، به نقل از سید عبدالحمید ابروانی).

● یکی از برنامه‌های منظم امام (ره) این بود که ساعتی از شبانه‌روز را به قدم زدن بپردازد. در این باره آقای بروجردی، داماد امام (ره)، گفته است: وقتی بعد از دستگیری امام (ره) در شب ۱۵ خرداد ایشان را به تهران بردند، مدت ۱۹ روز آقا را در یک محلی نگه داشتند. سپس به مدت ۲۴ ساعت در سلول انفرادی بردند. خود امام (ره) می‌فرمود: طول آن سلول چهار قدم و نیم بود و من سه تا نیم ساعت، طبق روال همه روزه‌ام، در آنجا قدم می‌زدم (همان، ۱۵۴/۱).

● آقای رحیمیان که سال‌ها توفیق همکاری در دفتر و بیت امام (ره) را داشته، گفته است: همیشه محیط زندگی امام (ره) و اتاق کار و محل عبادت و خوابش، از نظافت و پاکیزگی می‌درخشید و فضای پرطراوتش از بوی دل‌انگیز عطرهای بسیار خوشبو آکنده بود. به عبارت روشن‌تر، با وجود اینکه امام (ره) نمونه کامل ساده‌زیستی، قناعت، و صرفه‌جویی در استفاده از امکانات زندگی بود در زمینه نظافت، پاکیزگی، و استفاده از بهترین عطرها در حد کمال مقید بود (همان، ۱۸۶).

● آیت‌الله حسین نوری می‌گوید: وقت غذا خوردن، وقت استراحت، وقت مطالعه، وقت جواب دادن نامه‌ها و تمام کارهایش بر اساس نظم و برنامه بود. فراموش نمی‌کنم بعضی از کسانی که در درس امام (ره) شرکت می‌کردند، مرتب نمی‌آمدند، مثلاً چهار یا پنج دقیقه دیرتر وارد جلسه درس می‌شدند. چون ایشان خیلی به درس مقید بود، یک روز در جلسه درس فرمود: ما باید در درس به‌طور منظم حضور پیدا کنیم. چنان که در موقع رفتن از اینجا، همه با هم بیرون می‌رویم، باید موقعی هم که برای درس می‌آییم همه با هم وارد جلسه درس بشویم و تأخیر بعضی از افراد باعث می‌شود که درس را درست نفهمند (ستوده، ۱۳۸۲: ۱۶۵/۲).

● سید محمود دعایی درباره نظم مشخص در سیر مطالعاتی امام (ره) می‌گوید:

هنگامی که امام (ره) بعد از شهادت حاج آقا مصطفی به خانه برگشت، ساعتی بود که ایشان مطالعه خاص خود را می‌کرد. حاج احمد آقا در این خصوص می‌گفت: من از قبل می‌دانستم که امام (ره) کتابی را در آن ساعت برداشته بود، تا چه صفحه‌ای خوانده است. روز قبل از شهادت برادرم، نگاه کرده بودم. وقتی که از سر مزار برگشت، به اندازه هر روز مطالعه کرد و آن را زمین گذاشت و به کار دیگری پرداخت (همان، ۲ / ۴۷).

امام خمینی (ره) و اعتماد به ارگانسیم خود

یکی از مهم‌ترین ویژگی خاص انسان با کنش کامل از دیدگاه راجرز، اعتماد به ارگانسیم خود است. منظور از اعتماد به ارگانسیم خود، اعتماد داشتن به احساس کردن واکنش‌های شخص، به جای هدایت شدن تنها به وسیله قضاوت‌های دیگران یا به وسیله یک هنجار اجتماعی یا حتی به وسیله قضاوت‌های عقلانی است. انسان با کنش کامل می‌تواند بر اساس جوشش‌ها یا محرک‌های آنی و شهودی عمل کند. در چنین رفتاری خودانگیزگی و آزادی بسیار است و رفتار کردن به شیوه‌ای که فرد احساس می‌کند درست است، می‌تواند راهنمای ارزشمندی برای یک رفتار واقعاً رضایت‌بخش باشد. در روایت‌های متعددی که متعاقباً ارائه می‌دهیم، این ویژگی در الگوهای رفتاری امام خمینی (ره) تبلور یافته است.

● روزی که شاه فرار کرد، نمایندگان رسانه‌های گروهی دنیا در نوفل‌لوشاتو با امام (ره) برنامه مصاحبه داشتند. شاید ۱۵ شبکه تلویزیونی در سراسر دنیا به‌طور مستقیم این برنامه را پخش می‌کردند؛ زیرا یکی از بزرگ‌ترین رویدادهای تاریخ انقلاب به‌وقوع پیوست. همه می‌خواستند نظر امام (ره) را بدانند. ایشان چند دقیقه صحبت کرد، بعد سؤال کرد: ظهر شده است؟ وقتی به امام (ره) گفتند ظهر شده است امام (ره) گفت: والسلام‌علیکم و رحمه الله. در آن لحظه ایشان موضوع به آن اهمیت را به سبب اقامه نماز اول وقت رها کرد. در شرایطی که رسانه‌های بیگانه برای میلیون‌ها بیننده خود در حال ارسال خبر و مصاحبه امام (ره) بود، امام (ره) اقامه نماز در اول وقت را بر ادامه مصاحبه ترجیح داد (صحیفه امام، ۲ / ۶۸۶).

● اعتماد به نفس و ایستادگی در برابر موانع را در بیان خاطره‌های خود امام (ره) هم می‌توان یافت، جایی که وی می‌گفت: «در نظر دارم که به یکی از آقایان ائمه در زمان فشار برای تغییر لباس گفتم «اگر شما را اجبار به تغییر لباس کنند چه می‌کنید؟» گفت: «در منزل می‌نشینم و بیرون نمی‌آیم» گفتم: اگر من را اجبار کنند و امام جماعت باشم، همان

روز با لباس تازه به مسجد می‌روم. باید پست‌ها را نگه داشت و در وقت مقتضی با اعراض دسته‌جمعی، طرف را کوبید» (همان، ۲/۲۲۴).

● اطمینان به خود و اعتماد به یاری خدا و بی‌اعتنایی به شاه نیز در لابه‌لای سخنان امام (ره) موج می‌زند: در پاریس که بودیم رفت‌وآمدهای زیاد (وسایل) مخفی و بعضی وقت‌ها آشکار بود. برای اینکه ما را وادار کنند که دست برداریم، می‌گفتند هر چه می‌خواهید می‌دهیم، هر کاری بخواهید می‌کنیم، خود شاه پیغام داد که من مملکت را تسلیم شما می‌کنم و من شاه باشم و همه کارها در دست شما باشد و من به او اعتنا نکردم و این مدت قدرت الهی بود که ما را یاری کرد (همان، ۶/۲۳۰).

● اعتقاد امام (ره) بر ارزش عملش را در برخورد با طاغوت می‌توان به‌خوبی مشاهده کرد: من در آن حصری که بودم و منصور شده بود نخست‌وزیر، وزیر کشور را فرستاد پیش من، که بلی حکومت سابق چه بوده و چه بوده و ما می‌خواهیم چه باشیم و چه باشیم و از این حرف‌ها. من گفتم که ما نه با حکومت سابق دشمنی داشتیم و نه با شما برادری، ما باید ببینیم شما چه می‌کنید و بی‌خود من را هم از اینجا که محصورم، رها نکنید. برای اینکه وقتی رها بشوم، باز همان حرف‌هاست من با شما هیچ قوم و خویشی ندارم و من اگر یک چیزی را دیدم می‌گویم. حالا هم من اعلام می‌کنم به همه کسانی که دست‌اندرکارند، من با هیچ کدامتان عقد اخوت نیستم و اگر عقد اخوت هم بسته بودم (در صورتی که) خلاف می‌کردید، می‌گفتم خودتان را اصلاح کنید (صحیفه امام، ۱۲/۴۹۷).

● از شروع نهضت تا واپسین دم حیات، اعتماد به خود و اعتماد به مردم در سیره امام خمینی (ره) مشهود بود: اعتقادم بر این است که این نهضت را تا به ثمر رسیدن باید ادامه داد و هرگز ساکت نشست. ابتدا ما روحانیون مردم را هدایت کردیم و تمام جرائم رژیم را افشا کردیم و روشنگری روحانیون، بحمدالله مفید واقع شد و مردم روشن شدند و یک تحول فکری برای جامعه ایران به‌وجود آمد، به‌طوری که همه با هم با یک صدا به دنبال یک راه و مقصد در حرکتند و آن نابودی این دودمان و برچیده شدن نظام شاهنشاهی و برقراری حکومت اسلامی است و این هدف در سراسر ایران حکم‌فرماست (همان، ۵/۱۸۴).

● «ما حرفمان این است که آقا به قانون اساسی عمل کنید. مطبوعات آزادند، قلم آزاد است، بگذارید بنویسند مطالب را ... [مدیر اطلاعات] به دست و پا افتاد ... و من به او پیغام دادم که من از آن آدم‌ها نیستم که اگر یک حکمی کردم بنشینم چُرت بزنم که این

حکم خودش برود، من راه می‌افتم دنبالش. اگر من خدای نخواستہ یک وقتی دیدم که مصلحت اسلام اقتضا می‌کند که یک حرفی بزنم، می‌زنم و دنبالش راه می‌افتم و از هیچ چیز نمی‌ترسم. بحمدالله تعالی، والله تا حالا نترسیده‌ام» (صحیفه امام، ۱/ ۲۹۲-۲۹۳).

● امام خمینی (ره) را حتی دشمنان خارجی هم ستودند. آیت‌الله خمینی (ره) جهان را تکان داد و راهنمای مطلق ایران به‌شمار می‌رفت. آیت‌الله خمینی (ره) چهره‌ای مصمم و پولادین بود که در برخورد با مخالفان به‌گونه‌ای برخورد می‌کرد که گویا آن‌ها در مقابل اسلام فاقد قدرت هستند. آیت‌الله خمینی (ره) یک پادشاه را سرنگون نکرد و یک ابرقدرت را متحیر ساخت. او با پیام تقوا و قدرت خود برای مسلمانان دنیا را تکان داد (علم‌الهدی، ۱۳۷۴: ۸۸، به نقل از آسوشیتدپرس).

امام خمینی (ره) و احساس آزادی

انسان‌های با کنش کامل، سالم و یا خودشکوفا، احساس آزادی اصیلی دارند تا به هر جهتی که میل دارند، حرکت کنند و آزادانه دست به انتخاب بزنند. در ابتدای این بحث مناسب به نظر می‌رسد که برخی از دیدگاه‌های امام خمینی (ره) درباره مفهوم و موضوع آزادی بیان شود تا بستر و زمینه لازم در جهت ذکر مصادیق از زندگی و خصوصیات ایشان در مورد احساس آزادی که راجرز مطرح می‌کند، فراهم شود.

امام خمینی (ره) درباره اساس آزادی انسان می‌فرماید: «اعتقادات من و همه مسلمان، همان مسائلی است که در قرآن کریم آمده است و یا پیامبر اسلام (ص) و پیشوایان به حق بعد از آن بیان فرموده‌اند که ریشه و اصل همه آن عقاید - که مهم‌ترین و باارزش‌ترین اعتقادات ماست - اصل توحید است. مطابق این اصل ما معتقدیم که خالق و آفریننده جهان و همه عوالم وجود و انسان، تنها ذات مقدس خدای تعالی است که از همه حقایق مطلع است و قادر بر همه چیز است و مالک همه چیز. این اصل به ما می‌آموزد که انسان، تنها در برابر ذات اقدس حق باید تسلیم باشد و از هیچ انسانی نباید اطاعت کند، مگر اینکه اطاعت او اطاعت خدا باشد. بنابراین، هیچ انسانی هم حق ندارد انسان‌های دیگر را به تسلیم در برابر خود مجبور کند و ما از این اصل اعتقادی اصل آزادی بشر را می‌آموزیم که هیچ فردی حق ندارد انسانی و یا جامعه و ملتی را از آزادی محروم کند. از این اصل ما نیز معتقدیم که قانونگذاری برای بشر تنها در اختیار خدای تعالی است. همچنان که قوانین هستی و خلقت را نیز خداوند مقرر فرموده است و سعادت و کمال انسان و جوامع تنها در

گرو اطاعت از قوانین الهی است که توسط انبیا به بشر ابلاغ شده است و انحطاط و سقوط بشر به علت سلب آزادی او و تسلیم در برابر سایر انسان‌هاست. بنابراین، انسان باید علیه این بندها و زنجیرهای اسارت و در برابر دیگران که به اسارت دعوت می‌کنند قیام کند و خود و جامعهٔ خود را آزاد سازد تا همگی تسلیم و بندهٔ خدا باشند و از این جهت است که مبارزات اجتماعی ما علیه قدرت‌های استبدادی و استعماری آغاز می‌شود و نیز از همین اصل اعتقادی توحید الهام می‌گیریم که همهٔ انسان‌ها در پیشگاه خدا یکسان‌اند» (صحیفهٔ امام، ۵/ ۳۸۷-۳۸۸). «اسلام اگر آن‌طور که هست، موفق بشویم که احکام آن را اجرا بکنیم، برای همهٔ شما سعادت ایجاد می‌شود، برای همهٔ ملت سعادت ایجاد می‌شود» (همان، ۶/ ۵۲۶). «یکی از بنیادهای اسلام، آزادی است. انسان واقعی ملت مسلمان، فطرتاً یک انسان آزاد شده است» (همان، ۴/ ۲۴۲).

• آزادگی امام خمینی (ره) حتی در زندان و پاسخ ندادن به سؤالات زندانبانان، گویای اعتماد به نفس بالای وی است. بیان توأم با شهادت اینکه: شما صلاحیت اینکه مرا محاکمه و بازجویی کنید ندارید، بسیار معروف است. حتی یک مرتبه ۲۴ ساعت یا ۴۸ ساعت امام (ره) را به سلول انفرادی برده بودند که خود امام (ره) فرمود: در آن اتناق تنفس برایم مشکل بود بعد از اینکه آمدند مرا بردند گفتند: معذرت می‌خواهیم ما جا نداشتیم، می‌خواستیم جای بهتری برای شما در نظر بگیریم. امام (ره) به آن‌ها پاسخ می‌دهد: نخیر شما می‌خواستید به من نشان دهید که ما یک چنین جایی را هم داریم؛ ولی شما کور خوانده‌اید. این چیزی نیست، ما برای بدتر از آن آماده‌ایم، ما برای شهادت آماده هستیم (ستوده، ۱۳۸۲: ۳/ ۲۷، به نقل از شهید حجت‌الاسلام فضل‌الله محلاتی).

امام خمینی (ره) و خلاقیت

به نظر راجرز، همهٔ انسان‌های با شخصیت سالم که دارای کارکرد کامل هستند، بسیار خلاق‌اند و با وجود اینکه شرایط محیطی تغییر می‌کند، به‌طور خلاق و سازگار زندگی می‌کنند. از این روست که راجرز انسان با کنش کامل را «پیشرو مناسب» روند تکامل بشر می‌داند. مصادیق و ویژگی خلاقیت را در الگوهای رفتاری امام (ره) پی می‌گیریم.

• ابتکار عمل در صحنهٔ جنگ یکی از شاخصه‌های امام خمینی (ره) بود. امام (ره) برای تقویت روحیهٔ نظامی رزمندگان و استیصال دشمن در بعضی از مواقع، فرمان طرح عملیات‌های منطقه‌ای و محدود را صادر می‌کرد و بعد از عملیات‌های وسیع و مهم که

ضربات کوبنده به دشمن وارد می‌شد برای حفظ روحیه تهاجمی به فرماندهان عملیاتی دستور می‌داد: شما در جبهه‌ها نگذارید دشمن آرامش پیدا کند، اگر بگذارید دشمن آرامش پیدا کند، می‌رود و تجهیز زیاده‌تر می‌کند و شما را به زحمت می‌اندازد. باید نگذارید که او یک شب هم از اضطراب بیرون بیاید، الان در اضطراب هستند، نگذارید که آن‌ها از اضطراب بیرون بیایند (صحیفه امام، ۸۰/۲۰).

● زمینه وحدت مسلمانان با ابتکار امام خمینی (ره) فراهم شد: یکی از توطئه‌های دشمنان انقلاب، اختلاف بین شیعه و سنی بود که برای این هدف شوم تلاش‌های بسیاری کردند. اما امام خمینی (ره) با دعوت به وحدت این توطئه را نیز خنثا کرد. سال‌روز ولادت پیامبر (ص) و امام صادق (ع) به‌عنوان هفته وحدت اعلام شد و امام خمینی (ره) در جمع علمای شیعه و سنی فرمود: «برادران اهل تسنن و تشیع با هم توحید کلمه را آغاز کردند و امیدوارم که تا آخر، این توحید و وحدت باقی باشد... ما به حسب حکم خدای تبارک و تعالی اخوت خودمان را با همه مسلمین جهان با دولت‌های کشورهای اسلامی، با ملت‌های مسلم در هر مذهبی که هستند، در هر کشوری هستند، ما برادری خودمان را با آن‌ها اعلام می‌کنیم» (همان، ۱۵/۴۶۹-۴۷۴).

● ابتکار امام خمینی (ره) در رفع مشکل قانون اساسی: در اردیبهشت ۱۳۶۸ امام خمینی (ره)، طی نامه‌ای به آیت‌الله خامنه‌ای فرمود که با تشکیل شورایی که از سوی امام (ره) معرفی شد، نسبت به رفع مشکلات قانون اساسی تصمیم‌گیری کند و در نامه‌ای به ریاست مجلس خبرگان فرمود: «شرط مرجعیت [برای رهبری] لازم نیست، مجتهد عادل مورد تأیید خبرگان محترم سراسر کشور، کفایت می‌کند» (صحیفه امام، ۱۲/۳۷۱).

● امام (ره) در راستای حمایت از ملت مظلوم فلسطین آخرین جمعه ماه مبارک رمضان را روز قدس معرفی کرد و در این روز مردم ایران و جهان برای حمایت از مردم مظلوم فلسطین دست به راهپیمایی می‌زنند تا حمایت خود را از ملت فلسطین و پیروی خود را از رهبر کبیر انقلاب نشان دهند.

● چهارم خرداد ۱۳۵۸، امام خمینی (ره) فرمان تشکیل «مجلس خبرگان» برای تهیه قانون اساسی را صادر کرد و در پیامی فرمود: «لازم است ملت مبارز ایران، هرچه زودتر سرنوشت آینده مملکت خویش را به‌دست گیرد و ثمره انقلاب عظیم اسلامی خود را در همه روابط و نظامات اجتماعی به‌دست آورد» (صحیفه امام، ۷/۴۸۲).

● در شرایطی که گروهک‌های منافق، شهرها را به آشوب می‌کشیدند و افراد

حزب‌الله را به شهادت می‌رسانند، امام خمینی (ره) با فرمان اقامهٔ «نماز جمعه» عظیم‌ترین اجتماع عبادی سیاسی را تشکیل داد و در مرداد ۱۳۵۸، آیت‌الله طالقانی را به امامت جمعهٔ تهران منصوب کرد و در پیامی فرمود: «نماز جمعه که نمایشی از قدرت سیاسی و اجتماعی اسلام است، باید هر چه شکوه‌مندتر و پرمحتواتر اقامه شود» (همان، ۷/ ۴۹۲).

● تأسیس نهادهای انقلاب اسلامی که سابقه‌ای در هیچ جای دنیا نداشت، خود ابتکار دیگری بود که به دست امام (ره) انجام گرفت و همه شاهد بوده و هستیم که تا چه اندازه این نهادهای برآمده از متن مردم برای رفع مشکلات اجتماعی، ارتقای فرهنگ اسلامی، تأمین امنیت کشور ضروری، گره‌گشا و مفید بوده‌اند. در خرداد ۱۳۵۸ امام خمینی (ره) برای تسریع در امر سازندگی در جامعه و به‌منظور رسیدگی هر چه بهتر و سریع‌تر به مناطق محروم، دستور تشکیل *جهاد سازندگی* انقلاب اسلامی را صادر کرد تا الگویی از جامعهٔ اسلامی سالم و پیشرفتهٔ دینی را به جهانیان ارائه دهد (صحیفهٔ امام، ۸/ ۱۷۹). در سال ۱۳۵۷ امام خمینی (ره) به منظور حمایت و رسیدگی به اوضاع و احوال مستضعفان و محرومان جامعه دستور تشکیل کمیتهٔ امداد را داد (همان، ۶/ ۳۶۷). در سال ۱۳۵۸ فرمان تشکیل «بسیج مستضعفین» را صادر کرد. در دی‌ماه ۱۳۵۸، امام خمینی (ره) فرمان تشکیل نهضت سوادآموزی را صادر کرد (همان، ۱۳/ ۴۴۷) و در ۲۵ اسفند ۱۳۵۸، فرمان تشکیل بنیاد شهید انقلاب اسلامی را صادر کرد و در پیامی فرمود: پیروزی انقلاب اسلامی مرهون فداکاری قشرهای مختلف ملت است، که در صف اول باید شهدای انقلاب رحمه الله را محسوب داشت (صحیفهٔ امام، ۱۲/ ۱۸۵). امام خمینی (ره) در مصاحبه‌های قبل از انقلاب و در سخنان بعد از انقلاب همواره از مقام زنان وارسته، تجلیل می‌کرد و با اعلام روز تولد زهرا به نام روز زن، توطئهٔ دشمنان را خنثا کرد.

● در اردیبهشت ۱۳۶۸، امام خمینی (ره) طی نامه‌ای به آیت‌الله خامنه‌ای فرمود که با تشکیل شورایی که از سوی امام (ره) معرفی شدند، نسبت به رفع مشکلات قانون اساسی تصمیم‌گیری کنند (همان، ۲۱/ ۳۷۱).

همان‌گونه که در مقدمهٔ این نوشتار آمد، حداقل فایدهٔ این مطالعه مطرح کردن علمی این واقعیت است که امام خمینی (ره) به‌مثابهٔ یک انسان کامل در آرمان‌شهر روانی پدیدارشناسان جایگاه ممتازی دارد و بررسی تطبیقی ویژگی‌های شخصیت امام خمینی (ره) با ویژگی‌های انسان سالم از دیدگاه پدیدارشناسان مشهور بیانگر جامعیت، کمال، عظمت روحی، آرامش باطنی، حرمت خود، و آزادگی اوست. بنابراین، می‌توان گفت که امام

خمینی (ره) الگوی کامل و جلوه‌ تمامی از انسان با کنش کامل کارل راجرز است. همچنین، ویژگی‌های شخصیتی منحصربه‌فردی که راجرز به آن‌ها پرداخته است، ولی در سیره امام خمینی (ره) می‌توان از آن‌ها سخن گفت صفات و ویژگی‌هایی مانند، تقوا، اطمینان و توکل به خدا، تهذیب نفس، همسانی با مردم، عشق به خدا، شهادت‌طلبی، و تواضع است که بررسی و تبیین این ویژگی‌ها پژوهش مستقلی را می‌طلبد.

بحث و نتیجه‌گیری

آنچه درباره‌ ویژگی‌های حضرت امام خمینی (ره) به‌عنوان مصداق انسان با کنش کامل یا شخصیت سالم (از منظر کارل راجرز) گفته شد، قطره‌ای از دریای وجود ایشان بود. تبیین واقعی ابعاد مختلف شخصیت آن انسان کامل فرصت و وسعت فکر بیشتری را می‌طلبد. ولی همراه با مولانا باید گفت:

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

با توجه به یافته‌های پژوهش، حداقل فایده‌ این مطالعه مطرح کردن علمی این واقعیت است که امام خمینی (ره) به‌مثابه‌ یک انسان کامل در آرمان‌شهر روانی پدیدارشناسان جایگاه ممتازی دارد و بررسی تطبیقی ویژگی‌های شخصیت وی با ویژگی‌های انسان سالم از دیدگاه پدیدارشناسان مشهور بیانگر جامعیت، کمال، عظمت روحی، آرامش باطنی، حرمت خود، و آزادگی اوست. بنابراین، در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که امام خمینی (ره) الگوی کامل و جلوه‌ تمامی از انسان با کنش کامل کارل راجرز است. همچنین، ویژگی‌های شخصیتی منحصربه‌فردی که راجرز به آن‌ها پرداخته است، ولی در سیره امام خمینی (ره) می‌توان از آن‌ها سخن گفت صفات و ویژگی‌هایی مانند، تقوا، اطمینان و توکل به خدا، تهذیب نفس، همسانی با مردم، عشق به خدا، شهادت‌طلبی، و تواضع است که بررسی، تحلیل و تبیین این ویژگی‌ها پژوهش مستقلی را می‌طلبد و پژوهشگران علاقه‌مند همین ابعاد منحصربه‌فرد و زوایا و مؤلفه‌های دیگری از شخصیت حضرت امام خمینی (ره) را روشن و برجسته خواهند ساخت.

منابع

پروچسکا، ج. و نور کراس، ج. س. (۲۰۰۲). نظریه‌های روان‌درمانی. ترجمه‌ سید محمدی (۱۳۸۱). تهران: رشد.

- رجایی، غ. (۱۳۸۳). *برداشت‌هایی از سیره امام خمینی*. تهران: مؤسسه چاپ و نشر عروج. ج ۶.
- رحیمیان، م. ح. (۱۳۷۰). *در سایه آفتاب: یادها و یادداشت‌هایی از زندگی امام خمینی*. قم: مؤسسه پاسدار اسلام.
- ستوده، ا. ر. (۱۳۸۲). *پا به پای آفتاب*. تهران: مؤسسه نشر پنجره.
- ستوده، ا. ر. و برادری، ا. (۱۳۸۱). *جلوه‌های معلمی امام خمینی*. تهران: مؤسسه نشر پنجره، سازمان حج و اوقاف و امور خیریه.
- سهرابی، ف. (۱۳۸۷). *مبانی هوش معنوی*. سلامت روان، (۱)، ۱۴-۱۸.
- شولتز، د. (بی‌تا). *روانشناسی کمال: الگوهای شخصیت سالم*. ترجمه گک. خوشدل (۱۳۷۵). تهران: البرز.
- صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها) (۱۳۸۵).
- ۲۲ ج. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی انتشارات.
- علم‌الهدی، س. ح. (۱۳۷۴). *خورشید قرن*. تهران: هویزه.
- فروغی، ف.، برادری، ا.، بزاززاده، ا. و گروگان، ح. (۱۳۷۱). *گل‌های باغ خاطره*، یادواره‌ای از امام خمینی. تهران: کانون پرورش کودکان و نوجوانان.
- مطهری، م. (۱۳۶۸). *انسان کامل*. تهران: صدرا.
- وجدانی، م. (۱۳۶۲). *سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی* به روایت جمعی از فضلا. تهران: پیام آزادی.